

**1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE
HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ BAZI
KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

*(Comparison Of The Method Of Giving Some Concepts In The Course Books
That Are Furnished In Accordance With The Objectives Of 1998 And 2004
Social Studies Programs)*

Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ

*Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi
Öğretim Üyesi. ayilmaz@marmara.edu.tr*

ÖZET

Bu araştırmada 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler programlarına göre hazırlanan ders kitaplarındaki kavramların program doğrultusunda veriliş biçimleri karşılaştırılmıştır. Kavram öğretiminde öğrenme ve öğretme stilleri göz önünde bulundurularak yapılan eğitim öğretim faaliyetleri, öğrenci ihtiyaçlarını karşılama noktasında önemlidir. Bu bağlamda; 2004 programına göre öğrenme ve öğretme stilleri göz önünde bulundurularak hazırlanan ders kitaplarının içeriklerinin, kavramların veriliş biçimleri bakımından daha olumlu olduğu söylenebilir.

***Anahtar sözcükler:** Ders kitabı, Sosyal Bilgiler programı, kavram, öğrenme stilleri.*

ABSTRACT

With this research, concepts that in the course books prepared in accordance with the objectives of 1998 and 2004 Social Studies programs are compared the method of giving that are furnished in accordance with the programs in these course books. We sight that In teaching of concept, education and teaching activities implemented by taking the learning and teaching styles vitally important in terms of meeting the students needs. So, it can be stated that matters presented by taking the learning and teaching styles, which are content of course books prepared in accordance with 2004 program, into account have positive effect on the achievement levels of the concepts.

***Key words:** Social Studies, Social Studies Program, Course Book, Concept.*

1. GİRİŞ

Sosyal Bilgiler öğretiminde çok önemli yeri olan kavramlar aslında düşüncenin de temel taşlarıdır. Bilginin temel ögesidir (Doğanay, 2009). Bu sebeple kavram zenginliği, açıklığı, bireyin anlayarak öğrenmesinde önemli bir etkidir (Fidan, 1985). Eğitimcilerin kavramların anlaşılmasına önem vermeleri gerekmektedir (Dilek (2001). Kavramların anlaşılması ile ilgili problem yaşamayan öğrencinin bilgi edinme ve bilgi üretme sürecinde daha aktif olduğu kabul edilmektedir (Yılmaz ve Kurada, 2008).

Sosyal Bilgiler derslerinin mümkün olduğunca görsel materyallerle desteklenmesi, uygun öğretim tekniklerinin kullanılması, kavramın öğretimini kolaylaştırır. Bu tür kavramların öğretilmesinde öğrencilerin soyut düşünebilme yeteneklerinin geliştirilmesi önemli bir etkidir (Erden, 1997).

Kavramların, öğrenciler tarafından algılanabilmesi için onların ön bilgilerinin yeterli olması, etkin olarak kavramları ve o kavramlar arasındaki ilişkileri düşünmeleri de gereklidir (Demirel, 2000; Yel, 2009). Okullarda millî eğitimin amaçlarının gerçekleşebilmesi için kavramların kazandırılmasına önem verilmekte, bu amaçların gerçekleşmesi oranında, kişilerin topluma daha kolay uyum sağlayabilecekleri kabul edilmektedir (Özyürek, 1984). Birçok araştırmacı, temel kavramların yeterli düzeyde anlaşılmasının ileriki konuların öğrenilebilmesinde yardımcı olduğunu savunmaktadır (Harwood ve Jackson 1993; Platten, 1995).

İlköğretim Sosyal Bilgiler dersleri ile ilgili kavramların öğretilmesi ve ders kitaplarının açık, anlaşılır bir dille yazılması, yeterli sayıda resim, şekil, grafik içermesi ve öğrenme tekniklerine göre hazırlanması, öğrenci başarılarını ve kavramların daha anlamlı öğrenilmesini olumlu yönde etkilemektedir (Yazıcı ve Samancı, 2003).

Bu araştırmanın amacı; 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler programlarına göre hazırlanan ders kitaplarında verilen kavramların, veriliş biçimlerini incelemektir. Ders kitaplarında kullanılan özellikle görsel ve diğer unsurların veriliş biçimi, resim-konu bütünlüğü, kullanılan grafik, şekil ve diğer unsurların konu ile ilişkilendirilmesinin ne derece gerçekleştirildiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler 7. sınıf ders kitaplarında kavramların veriliş biçimlerinin incelenmesi amaçlandığı için nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi” yöntemi kullanılmıştır.

Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelemesi, hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir. Belge yoksa tarih de yoktur (Madge,1965). Belgelerin varlığı kadar, onlardan yararlanabilmek de önemlidir. Belgelerden yararlanmamak, tarihi bilmemek, onu yeniden oluşturmaya çalışmak gibi gereksiz bir çabayı da birlikte getirir. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir.

1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programı’na göre hazırlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarından elde edilen tarih ve coğrafya konularına ait ikişer kavramın nitel açıdan ders kitaplarında veriliş biçimleri belirlenmeye çalışılmıştır.

1998 ve 2004 programı doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarında kullanılan özellikle görsel ve diğer unsurların veriliş biçimi, resim-üzerinde durulan konu bütünlüğü ve korelasyonu, kullanılan grafik, şekil ve diğer unsurların konu ile ilişkilendirilmesi ele alınmış ve programlar doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarının nitelikleri karşılaştırılmıştır.

2.2. Örneklem Seçimi

Nitel araştırmalarda amaç genelleme değil, bütüncül bir resim elde etmektir. Nitel araştırma çalışılan konuyu derinlemesine ve tüm olası ayrıntıları ile incelemeyi amaç edinmektedir. Bu nedenle, nitel araştırmada, örneklem seçimi araştırma probleminin özelliği ve araştırmacının sahip olduğu kaynaklarla yakından ilişkilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Eğitim-öğretim kurumlarında okutulacak ders kitaplarının Milli Eğitim Bakanlığı’na belirleneceği Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 55. maddesiyle hükme bağlanmıştır. Bu görev ise Talim ve Terbiye

Kurulu'na verilmiştir. 1998 programına göre hazırlanmış ve MEB tarafından 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı olarak kabul edilmiş ve aynı kurum tarafından yayımlanmış olan Şenünver ve arkadaşları (2001), yine aynı şekilde MEB'in kabul ettiği ve Serhat Yayınları'nın bastırıldığı Kara ve arkadaşları (2001) tarafından yazılan ders kitapları örneklemimizin 1998 programı grubunu temsil etmektedir. 2004 programı için de yine MEB tarafından kabul edilmiş ve yayımlanmış olan Polat ve arkadaşları (2007) tarafından yazılan 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı örneklem olarak seçilmiştir.

2.3. Araştırmada Kullanılan Ders Kitaplarının Özellikleri

Kitap I: MEB tarafından 2001 yılında yayımlanmıştır. Şenünver ve arkadaşları tarafından yazılmıştır. 208 sayfadan oluşan kitap birinci hamur kuşe kâğıda basılmıştır. Öğretmen kılavuz kitabı ve öğrenci çalışma kitabı yoktur.

Kitap II: MEB tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiş, 2001 yılında Serhat Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Kara ve arkadaşları tarafından yazılmıştır. 208 sayfadan oluşan kitap birinci hamur kuşe kâğıda basılmıştır. Öğretmen kılavuz kitabı ve öğrenci çalışma kitabı yoktur.

Kitap III: MEB tarafından 2007 yılında yayımlanmıştır. Kitabın birinci basımıdır. Polat ve arkadaşları tarafından yazılmıştır. 196 sayfadan oluşan kitap birinci hamur kuşe kâğıda basılmıştır. Öğretmen kılavuz kitabı ve öğrenci çalışma kitabı bulunmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Verileri toplamak amacıyla kaynak taraması yapılmıştır. Seçilen ikişer tarih ve coğrafya kavramı her iki program doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarından alınarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, ilgili ders kitaplarındaki örneklerle desteklenerek yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

1998 ve 2004 programlarına göre hazırlanmış ders kitaplarında kavramların veriliş biçimleri farklılık göstermektedir. Aşağıda bazı kavramlar verilmiş ve bu kavramların önceki ve yeni ders kitaplarındaki veriliş şekilleri ile ilgili örnekler sunulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından okullarda okutulması kabul edilmiş,

okutulmuş veya okutulmakta olan ders kitaplarından alınan örneklerde kavramın; ders kitabında sunuluş biçimi, yardımcı unsurlarla (resim, grafik gibi) desteklenme şekilleri üzerinde durulmuş, iki farklı programın yaklaşımları çerçevesinde karşılaştırmalar yapılmıştır.

Örnek 1:

Medrese (Kitap I)

1998 Sosyal Bilgiler Programında bilgi düzeyinde verilmesi istenen “medrese” kavramının ders kitabındaki veriliş biçimi şu şekildedir:

Medreseler, Türkler'in en önemli eğitim, öğretim ve bilim kurumlarıydı. Bunlar dini bilgilerin yanında matematik, tıp, felsefe ve gök bilimleri ile ilgili derslerde okutulurdu. Türkler, Anadolu'ya yerleştikten sonra hemen bayındırlık işlerine giriştiler. Saraylar, camiler, medreseler, imaretler, hastahaneler, kervansaraylar, hamamlar, köprüler, surlar, Kaleler ve Tersaneler yaptırıldılar. Konya'da İnce Minare Medresesi ve Karatay Medresesi, Sivas'ta Gök Medrese başlıcalarıdır.

Anadolu Türk Beylikleri yönetimleri altında bulunan yerlerde cami, medreseler, çeşme, imaret, hamam, kütüphane gibi eserler yaptırıldılar. (Ünite sonunda da atalarımızdan kalan tarihi eserlerin korunmasının önemi anlatılmıştır.) (Şenünver ve diğerleri, 2001, s.84).

Yukarıda da görüldüğü gibi medrese kavramı hakkında bilgiler verilmekte ve bu bilgiler örneklerle de desteklenmektedir. Ayrıca ünite sonunda bulunan kısa yazılarla da üzerinde durulan kavramın önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Medrese (Kitap III)

2004 programına göre hazırlanan ders kitabında verilen kavramların yapılandırmacı eğitim göz önünde bulundurularak çoğunlukla algılama düzeyine yönelik verildiği, öğrencinin daha çok düşünmeye ve karar vermeye, kendi anlayışına ve tecrübesine göre algılamasına fırsat verecek şekilde sunulduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencinin dersteki etkililiğini artırmak amacıyla da çalışma kitabı desteği sağlanmış, öğretmenlere de kılavuz kitaplar ile yardımcı

**1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ
BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

olunmuştur. Buna göre *medrese* kavramının yeni programa göre hazırlanan ders kitabındaki verilmiş biçimi örnek olarak aşağıya alınmıştır:

Ders Kitabı'ndan (s. 79);

Osmanlılarda şehitlerin ölümünü ve gelişmesini bir takım sosyal tesislerin yapılarak yaşandı. Nitekim şehitlerde kurulan meşereler, Fırtına sahibi Halim Paşa ve meşerelerinin kurucusu olan Halim Paşa'nın yolunu açmıştır. İmaratların yanı sıra dinî eserler (cami, mesceit, tekke, türbe, zaviye), medrese, han, hamam, hastane, çarşı, fışık, bostan, sahilane, su yolları ve kanalizasyon gibi bir şehrin oluşumunda rol oynamış tesislerin yapılmasına bu örneklerdir. Ayrıca şehitlerin, dâğı ve oca köylerinin arasında bir planda ve düzenli olarak inşa edilmiş binalarda oturtulmuşlardır. Bununla birlikte 17. yüzyıla gelinceye kadar, şehirlerin tamamı ve yayvanlığı dışındaki Osmanlı Devleti'nde köy nüfusunun şehirlerde toplanması görülmektedir.

Kaynak: Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, s. 103

Günümüzde şehirlerin gelişmesini neden önemli rolü olduğunu düşünürseniz, neden?

Hali Rifat Paşa (-1907)
Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit tarafından 29 Aralık 1882 yılında Sivas Valisi'ne atanmıştır. Sivas'ta yol, köprü, okul, tarım ve orman alanlarında hizmetler yapmıştır. Bunlardan başlıca Trabzon-Carık (Samsun) Eyalet-Malazgirt-Hasan Çelebi arasında 410 kilometrelik Bağdat yolunu yaptırmış bu yol üzerinde 314 köprü ve 829 menfez (bu köprü inşa edilmiştir. Çarşamba ile Karadüz arasında ise bir çayır yaptırmıştır. Tokat-Niksar Ünyeli'ye kadar olan 76 kilometrelik çayır, ayrıca Kalkit İmrağlı üzerinde 630 metre uzunluğunda 41 gözü Hamidiye adlı köprü ve bunlar dışında 56 köprü ile 32 menfez inşa ettirmiştir.

Hali Rifat Paşa'nın yol yapımıyla ilgili söylediği "Güdemeyişin yer senin değildir." sözünden ne anlıyorsunuz?

Selçuklu döneminde inşa edilen Gök Medrese ile Osmanlı döneminde inşa edilen Hükümet Konağı arasında mimari açıdan ne gibi benzerlikler vardır?

Osmanlı döneminde inşa edilen Hükümet Konağı'nın giriş kapısı.

1884 yılında Sivas Valisi Hali Rifat Paşa tarafından yaptırılan hükümet konağı günümüzde de valilik binası olarak kullanılmaktadır.

Osmanlılar'ın İznik'te yaptıkları ilk faaliyetlerden biri de medrese (okul) açmaktır. Medresenin başına Davud-ı Kayseri getirilir. Kimdir Davud-ı Kayseri?

Davud-ı Kayseri, Karaman, Kahire ve Bursa'da eğitim görmüş, hadis, tefsir, fıkıh ve tasavvuf ilimlerine dair 24 eseri olan saygın bir bilim insanıdır. Zamanının en yüksek maaşlı (30 akçe) ile vazifelendirilmiştir. İznik medresesinde sadece dini ilimler değil felsefe de okutulurdu.

İçinde medrese, cami, imarethane, şifahane gibi çeşitli hizmet binalarının olduğu külliye Osmanlı şehirlerinin hemen hepsinde rastlanır. Edirne'de bulunan II. Bayezid külliyesi de bunlardan biridir. Bugün sağlık müzesi olan Darüşşifa, Osmanlı'nın en önemli sağlık kurumlarından biridir. Tedavinin parasız olduğu Darüşşifa'da ruh hastaları müzikle tedavi edilmiştir.

Osmanlılar'ın fethettikleri yerlerde ilk imar faaliyetlerinden birinin de medrese olmasında amaç ne olabilir?

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Osmanlıların İznik'te yaptıkları ilk faaliyetlerden biri de medrese (okul) açmaktır. Medresenin başına Davud-ı Kayseri getirilir. Kimdir Davud-ı Kayseri?

Davud-ı Kayseri, Karaman, Kahire ve Bursa'da eğitim görmüş, hadis, tefsir, fıkıh ve tasavvuf ilimlerine dair 24 eseri olan saygın bir bilim insanıdır. Zamanının en yüksek maaşlı (30 akçe) ile vazifelendirilmiştir. İznik medresesinde sadece dini ilimler değil felsefe de okutulurdu. İçinde medrese, cami, imarethane, şifahane gibi, çeşitli hizmet binalarının olduğu külliye Osmanlı şehirlerinin hemen hepsinde rastlanır. Edirne'de bulunan II. Bayezid külliyesi de bunlardan biridir (Polat ve diğerleri, 2007, s.60).

Yukarıda da görüldüğü gibi medreseler hakkında bilgi verilmiştir. Bilgilendirmelerde “medrese” kavramı, “kuruluşu, ilk medrese, kurulduğu yerler” gibi kavramlarla desteklenmiştir. Bilgilerin verilen

resimlerle de desteklendiğini, öğrenme stillerinden yararlandığını görmekteyiz. Ayrıca “Osmanlıların fethettikleri yerlerde ilk imar faaliyetlerinden birinin de medrese olmasında amaç ne olabilir?” şeklindeki sorularla da öğrenciler düşünmeye teşvik edilmiştir.

Ders kitabında her yönüyle verilen “medrese” kavramı *Öğrenci Çalışma Kitabı*’nda yer almamış, *Öğretmen Kılavuz Kitabı*’nda ayrıntılı incelenmiştir.

Öğretmen Kılavuz Kitabı’ndan (s. 182);

Konu
YOLUMUZ SIVAS'A DÜŞTÜ

Kazanım
5. Şehir incelemesi yoluyla, Türk kültür, sanat ve estetik anlayışındaki değişim ve sürekliliğe ilişkin kanıtlar gösterir.
Süre: 40+40 dakika
Araç gereçler: Tarih atlası, Sivas fotoğrafları

Konunun amacı
Örnek şehir incelemesi yoluyla Türk kültüründeki sanat ve estetik anlayışının tarihine ilişkin çıkarımlarda bulunmaktır.

Derse Hazırlık
Derse ülkemizin idari haritasını getiriniz. Harita üzerinden Sivas'ı buldurunuz. İlk anda Sivas'ın hangi özelliklerinin akıllarına geldiğini sorunuz.

Konunun İşlenişi
Sınıfta Sivaslı öğrenci varsa daha sonra ondan Sivas'la ilgili bilgi vermesini sağlayabilirsiniz. Sivas'ın iklim özelliklerini, ekonomik ve tarımsal faaliyetlerini anlatınız. Sivas'ın Türk Tarihi açısından önemini anlatınız. Sivas'ın Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de önemli bir yerleşim yeri olduğunu vurgulayınız. Türkiye Cumhuriyeti açısından da Sivas'ın önemini Atatürk'ün "Cumhuriyet'in temeli burada atıldı." sözünü öğrencilerinizin görüşlerini ve tahminlerini de olarak açıklayınız. Sivas'ın 78. sayfadaki şehir planını inceletiniz. Planın düzenli bir yerleşim ve şehirleşmeye örnek olup olmayacağını sorgulayınız. Sivas'a ait geçmişteki yerleşim yerlerinin adlarını, günümüzdeki adlarıyla karşılaştırınız. Değişikliği ve devamlılığın nedenleri üzerinde öğrencilerinizin görüşlerini sorunuz. Selçuklu döneminden kalan eserlere örnekler veriniz. Gök Medrese'nin yüzyıllardır ayakta kalmasının nedenlerini sorunuz. Günümüzde yaşanan depremler sonucu yerle bir olan binalarla bu binaların arasında ne gibi farklar olduğunu açıklayınız.(Sayfa 79) Gök Medrese'nin estetik özelliklerini inceletiniz. Gök Medrese ile ilgili metni okutunuz. Gök Medresenin mimari özelliklerini keşfetmelerini sağlayınız. Daha sonra Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş olan Hükümet Konağı fotoğrafını inceletiniz. İki eser arasında estetik ve mimari yönlerden farklılıklar buldurunuz. Bu eserlerin halen kullanılabilecek sağlamlıkta

ve dayanıklılıkta olduklarını vurgulayınız. Osmanlılarda şehirlerin kurulmasına dair alıntıyı okutunuz. Günümüzde şehirlerin kurulmasında ve gelişiminde neletin önemli olduğunu sorunuz. Sivas Valisi Halil Rifat Paşa ile ilgili bilgi kutusunu okutunuz. Öğrencilerinizin dikkatini Halil Rifat Paşa'nın görevde bulunduğu süre içinde yaptığı hizmetlere çekiniz. "Gidemediğin yer senin değıldir." sözünden ne anladıklarını öğrencilerinize sorunuz. Bu konuyla ilgili öğrencilerinize sahip çıkamadıkları her maddi ve manevi değere başkalarının sahip çıkacağını söyleyebilirsiniz.

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Örnekte de görüldüğü gibi *Öğretmen Kılavuz Kitabı*’nda “medrese” kavramına yer verilmiştir. “Gök Medrese’nin yüzyıllardır ayakta kalmasının nedenlerini sorunuz. Günümüzde yaşanan depremler sonucu yerle bir olan binalarla bu binaların arasında ne gibi farklar olduğunu açıklayınız.(Sayfa 79) Gök Medrese’nin estetik özelliklerini inceletiniz. Gök Medrese ile ilgili metni okutunuz. Gök Medresenin mimari özelliklerini keşfetmelerini sağlayınız” şeklinde kavramla ilgili

1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

çeşitli öneriler getirilerek öğretmen yönlendirilmiştir. Ayrıca *Öğretmen Kılavuz Kitabı*'na, sayfa numaraları konularak *Ders Kitabı*'yla da doğrudan ilinti kurulduğu görülmektedir.

Bununla yanında *Ders Kitabı*'ndaki nitel unsurlar, nicel veriler de kullanılarak desteklenmiştir.

Örnek 2:

Kervansaray (Kitap I)

Anadolu Selçuklulari döneminde iç ve dış ticarete önem verildi. Ticaret yolları güvenceye alındı. Kervanların konaklaması için kervansaraylar yaptırıldı (Şenüver, G. ve diğerleri: 2001, s. 82).

Yukarıdaki örnekte, "kervansaray" kavramının sade ve düz bir anlatımla verildiği görülmektedir.

Kervansaray (Kitap III)

"Kervansaray" kavramı 2004 programına göre hazırlanan ders kitabında aşağıdaki gibi verilmiştir:

Ders Kitabı'ndan(s. 56);

Türkiye Selçuklulari döneminde Anadolu'da sosyal ve ekonomik hayat nasıl olabilir?

Milletler arası ticaret kervanlarının güvenliği ve dinlenmesi için Selçuklu Devleti'nin kurduğu tesisler, ekonomik olduğu kadar sosyal ve medeni yönleri ile de çok büyük öneme sahiptir. Her türlü ihtiyaç düşünülerek yapılan kervansaraylarda yolcular, hayvanlarıyla birlikte üç gün ücretsiz kalıp yemek yiyebiliyorlardı. Hastalar tedavi ediliyor ve hatta fakir yolculara ayakkabı bile veriliyordu. Büyük kervansaraylarda hastane, mescit, doktor ve ilaç bulunduruldu. Bu yapılar, kale gibi sağlam duvarlar ve demir kapılar ile zengin eşya taşıyan kervanlara aynı zamanda güvenli bir sığınak görevi görüyordu.

Kaynak: Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s. 360-361

Türkiye Selçuklulari döneminde yaşayan Venedikli bir tacir okuduğunuz hayali edin. Anadolu'ya gelip ticaret yapacaksınız. Nereelerde alışveriş yaparsınız? Hangi araçlarla yolculuk yaparsınız? Nereelerde konaklıyorsunuz?

Aşağıda Venedikli bir tacirin ağzından 1230 yılında Anadolu'da yaşadıklarını okuyacaksınız.

İskenderun'dan şeker kamışı yükü gemiyle Alaiye'ye doğru yola koyuldum. On yıl önce geldiğim bu topraklarda bakalım neler değişti? Duyduğuma göre 7 yıl önce Alaiye'yi Türkler almış. Burası kârlı işler yaptığım yerlerden değilmiş. O da ne? Kızıl bir kule görüyorum, parlıyor. Sorudum, dört yıl kadar önce inşa edilmiş. Kule çevresine yağın yağmurun küçük kanallarıyla bağlanmasıyla da yerinin su ihtiyacını karşıyormuş. Kule, denize hakim, arslanlar Türker. İnanı sürekli gözetim altında tutmak istiyor. Eskiden kulede de harap duruyordu, düzeltilmişler, askeri ve idari görevlilerinin merkezi haline getirmişler. Arkadaşlarının anlattığına göre içeride Bizans'tan kalan küçük kilise hala duruyormuş.

Türkler gün ışığından en fazla yararlanılacak yere yaptıkları tersanıyla Siroptan sonra ikinci deniz usunu de kavuşmuş. Zaten Selçuklu sultanı Alaaddin Keyikubat da "iki denizim sultan" diye tanınıyor. Sultan, kale yakınlarına bir goker imalathanesi kurmuş, geldiğim malları oraya bırakıp ilerinde satmak için Kayseri, Yabanlu pazarından Ankara keçiği tiftiği, kuru kayısı, halı ve deri satın alacağım. Her gün süren panayırda başka ülkelerden tacirlerle de karşılaşacağım, çeşit çeşit kürkler, ipkili kumaşlar, almasan da en iyi cins Türkmen atlarına göreceğim. Selçuklu ülkesinde tacirler için sanki her şey düşünülmüş, pazarlar, kervansaraylar, malımı güvence altına alan kanunlar...

Venedikli bir tacir, 1230

Yukarıdaki kaynaklardan Türkiye Selçuklu Devleti topraklarında ekonomik hayatta ilgili hangi bilgilere ulaşabilirsiniz?

Aksaray, Sultan Kervansarayı

Alanya Kızıl Kule

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Milletler arası ticaret kervanlarının güvenliği ve dinlenmesi için Selçuklu Devleti'nin kurduğu teşkilat, ekonomik olduğu kadar sosyal ve medeni yönleri ile de çok büyük öneme sahiptir. Her türlü ihtiyaç düşünülerek yapılan kervansaraylarda yolcular, hayvanlarıyla birlikte üç gün ücretsiz kalıp yemek yiyebiliyorlardı. Hastalar tedavi ediliyor ve hatta fakir yolculara ayakkabı bile veriliyordu. Büyük kervansaraylarda hastane, mescit, doktor ve ilaç bulundurulurdu. Bu yapılar, kale gibi sağlam duvarları ve demir kapıları ile zengin eşya taşıyan kervanlara aynı zamanda güvenli bir sığınak görevi görüyordu.

Türkiye Selçukluları döneminde yaşayan Venedikli bir tacir olduğunuzu hayal edin. Anadolu'ya gelip ticaret yapacaksınız. Nerelerde alışveriş yapardınız? Hangi araçlarla yolculuk yapardınız? Nerelerde konaklardınız?

Aşağıda Venedikli bir tacirin ağzından 1230 yılında Anadolu'da yaşadıklarını okuyacaksınız.

İskenderun'dan şeker kamışı yüklü gemiyle Alaiye'ye doğru yola koyuldum. On yıl önce geldiğim bu topraklarda bakalım neler değişmiş? Duyduğuma göre 7 yıl önce Alaiye'yi Türkler almış. Burası kârlı işler yaptığım yarımadanın giriş kapısı, O da nesi? Kızıl bir kule görüyorum, parlıyor. Sordum, dört yıl kadar önce inşa edilmiş. Kule çevresine yağın yağmurların küçük kanalların sarnıca bağlanmasıyla da yörenin su ihtiyacını karşılıyormuş. Kule, denize hâkim, anlaşılan Türkler, limanı sürekli gözetim altında tutmak istiyor. Eskiden kale de harap durumdaydı, düzeltmişler, askeri ve idari örgütlenmelerinin merkezi hâline getirmişler. Arkadaşlarımla anlattığına göre içeride Bizans'tan kalan küçük kilise hala duruyormuş. Türkler gün ışığından en fazla yararlanılacak yere yaptıkları tersaneyle Sinop'tan sonra ikinci deniz üssüne de kavuşmuş. Zaten Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubat da "iki denizin sultanı" diye tanınıyor. Sultan, kale yakınlarına bir şeker imalathanesi kurmuş, getirdiğim malları oraya bırakıp ülkemde satmak için Kayseri Yabanlu pazarından Ankara keçisi tiftiği, kuru kayısı, halı ve deri satın alacağım. Kırk gün süren panayırdaki başka ülkelerden tacirlerle de karşılaşacağım, çeşit çeşit kürkler, ipekli kumaşlar, almasam da en iyi cins Türkmen atlarını göreceğim. Selçuklu ülkesinde tacirler için sanki her şey düşünülmüş, pazarlar, kervansaraylar,

1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ
BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

malımızı güvence altına alan kanunlar...”(Venedikli bir tacir, 1230)
(Polat ve diğerleri, 2007, s.56).

“Kervansaray” kavramının yeni programa göre hazırlanan ders kitabında çok yönlü olarak verildiği görülmektedir. Kavramın tanımının yanında kuruluş ve faaliyet amaçları da ortaya konmuş, kavram örneklerle desteklenmiştir. Bunun yanında “Türkiye Selçuklulari döneminde yaşayan Venedikli bir tacir olduğunuzu hayal edin. Anadolu’ya gelip ticaret yapacaksınız. Nerelerde alışveriş yapardınız? Hangi araçlarla yolculuk yapardınız? Nerelerde konaklardınız?” şeklinde verilen sorularla kavramın algılanmasının kolaylaştırıldığını görüyoruz. Ayrıca kavramın verilişinde “Venedikli bir tacirin ağzından 1230 yılında Anadolu’da yaşadıkları” anlatılarak kavramın daha iyi anlaşılması için alıntılama ve örnekleme yoluna da gidilmiştir.

Bununla birlikte yeni programda önceki programdan farklı olarak verilen Öğrenci Çalışma Kitabı’nın, Ders Kitabı’ndaki bilgilere paralel olarak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır. Kervansaray kavramı ile ilgili olarak, Ders Kitabı’na paralel şekilde ve işlenen konular doğrultusunda soruların verildiği görülmektedir. Öğrenci Çalışma Kitabı’ndan (s. 71);

Ders kitabının 57. sayfasındaki bilgilerden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

- 1.Türkiye Selçuklularının kervansarayların yapımına ve işleyişine önem vermesinin sebebi nedir?
.....
- 2.Sinop, Antalya ve Alaiye şehirlerinin ortak yönü nedir?
.....
- 3.Sinop ve Alaiye şehirlerindeki limanlara getirilen mallar hangi yollarla taşınabilirdi?
.....
- 4.Sinop ve Alaiye’nin fethedilmesinin temel sebebi nedir?
.....
- 5.Anadolu’nun her köşesinde bir Selçuklu kervansarayına rastlamak mümkündür. Özellikle Haçlı Seferleri ve Miryokefalon Savaşından sonra sayıları hızla artmıştır. Bunun sebepleri nelerdir?
.....
- 6.Kervansaraylar kaç kilometre aralıklarla yapılmıştır? Neden?
.....
- 7.Kervansaraylardan kimler yararlanmıştı?
.....
- 8.Kervansarayların etrafının kalın taş duvarlarla çevrili olmasının sebebi ne olabilir?
.....
- 9.Kervansaraylarda Türk kültürünü yansıtacak hangi özellikleri bulabiliriz?
.....
- 10.Kervansaraylarda konaklayan tüccarlar hangi ürünleri taşıyor olabilirler?
.....
- 11.Kervansarayların hizmetlerini günümüzde hangi kurum, kuruluş ya da hizmet sektörü vermektedir?
.....

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Yukarıda verilen örnekte olduğu gibi “kervansaray” kavramının öğretiminin sorularla desteklendiği görülmektedir. Soruların altında yer alan boşlukların doldurulması işlemi tamamen öğrenciye bırakılmıştır. Ders öğretmeni tarafından öğrencinin boşlukları derste işlediği ve edindiği birikimlerle ayrıca yorumlarını da işin içine katarak doldurması istenmektedir.

Aynı zamanda öğretmenler için hazırlanan öğretmen kılavuz kitapları ile de öngörülen kavramla ilgili konunun işlenmesinde öğretmene yol gösterilmesi amaçlanmıştır.

Öğretmen Kılavuz Kitabı'ndan (s. 56);

Ders kitabının 56 ve 57. sayfalarında yer alan üstteki fotoğrafın Suluhan Kervansarayı olduğunu öğrencilere söyleyiniz. Bu kervansarayın kaç tarihinde kimler tarafından ve niçin yapıldığını tahmin etmelerini söyleyiniz. “Kervansaraylar günümüzde nelerle eşleştirilebilir?” sorusunu öğrencilere sorunuz. Buradan yola çıkarak Türkiye Selçuklu Devleti’nin Anadolu’da bizlere miras bıraktığı eserleri fark etmelerini sağlayınız. Venedikli bir tacirin ağzından 1230 yılında Anadolu’daki yaşamla ilgili metni okutunuz. Türkiye Selçuklu Devleti’nde neden ticarete önem verildiğini, ticaretin Anadolu’da sosyal ve ekonomik yaşamı nasıl etkilediğini sorabilirsiniz. Anadolu’nun Türkleşmesinde siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda Türkiye Selçuklu Devleti’nin yerini ve önemini tespit etmelerini sağlayınız. Ders kitabının 56. sayfasında yer alan metinleri okutunuz. “SÖZ ÖLA KESE SAVAŞI” adlı Yurus Emre’nin bir kısıtık şiirini okutup ilgili soruyu sorunuz. Moğol hükümdarı Cengiz Han’ın Anadolu’yu nasıl etkilemiş olabileceği ile ilgili öğrencilerin yorumlarını alınız. Türkiye Selçukluları ile ilgili aşağıdaki kısa bölgeni yararlanabilirsiniz.

Türkiye Selçuklu Devleti, Selçukluların Anadolu’da kurduğu devlettir. Türklerin Anadolu’ya yerleşmesi 1071’deki Malazgirt Savaşı’ndan sonra hızlandı. Selçuklu komutanı Kutalmışoğlu Süleyman Şah (I. Süleyman Şah), Anadolu’daki fetihleri batıya yayarak 1075’te İznik Bizans’tan aldı ve burayı başkent yaparak bağımsızlığını ilan etti. Böylece kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, ilhanlıların son Türkiye Selçuklu sultanını tahttan indirdikleri 1318’e kadar varlığını sürdürdü.

Venedikli tacirin yaşadıklarını okutunuz. Türkiye Selçuklu Devleti’nde neden ticarete önem verildiğini, ticaretin Anadolu’da sosyal ve ekonomik yaşamı nasıl etkilediğini sorabilirsiniz.

Türkiye Selçuklu Devleti

Cengiz Han’ın Anadolu’ya yerleşmesi Anadolu’da sosyal ve ekonomik yaşamı nasıl etkiledi?

1230 yılında Anadolu’daki yaşamla ilgili metni okutunuz. Türkiye Selçuklu Devleti’nde neden ticarete önem verildiğini, ticaretin Anadolu’da sosyal ve ekonomik yaşamı nasıl etkilediğini sorabilirsiniz.

Moğol hükümdarı Cengiz Han’ın Anadolu’yu nasıl etkilemiş olabileceği ile ilgili öğrencilerin yorumlarını alınız.

Türkiye Selçukluları ile ilgili aşağıdaki kısa bölgeni yararlanabilirsiniz.

Türkiye Selçuklu Devleti, Selçukluların Anadolu’da kurduğu devlettir. Türklerin Anadolu’ya yerleşmesi 1071’deki Malazgirt Savaşı’ndan sonra hızlandı. Selçuklu komutanı Kutalmışoğlu Süleyman Şah (I. Süleyman Şah), Anadolu’daki fetihleri batıya yayarak 1075’te İznik Bizans’tan aldı ve burayı başkent yaparak bağımsızlığını ilan etti. Böylece kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, ilhanlıların son Türkiye Selçuklu sultanını tahttan indirdikleri 1318’e kadar varlığını sürdürdü.

Venedikli tacirin yaşadıklarını okutunuz. Türkiye Selçuklu Devleti’nde neden ticarete önem verildiğini, ticaretin Anadolu’da sosyal ve ekonomik yaşamı nasıl etkilediğini sorabilirsiniz.

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Örnek 3:

Yerleşim Yeri (Kitap II)

Dağlık olan bölgelerde hava soğuktur, tarım alanları da azdır. Dağların büyük bölümü ormanlarla kaplıdır. Bu nedenlerle dağlık bölgelerde nüfus az, verimli kıyı ovalarının çevresinde ise fazladır. Aynı

1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

şekilde; suyun yeterli olduğu yerler, toprağı verimsiz ve suyun az olduğu yerlerden daha kalabalıktır. Çünkü içme, kullanma, tarım ve sanayi için suya gereksinim vardır. Ayrıca, ormanlık alanlarda yerleşim yerleri az, nüfus tenhadır. (Kara ve diğerleri, 2002, s. 102).

“Yerleşim yeri” kavramının 1998 programına göre hazırlanan *Ders Kitabı*’ndaki verilış biçimine bakıldığında kavramın cümle içerisinde kullanılarak sadece tarif edici bir yöntemle ele alındığı görülmektedir.

Yerleşim Yeri (Kitap III)

2004 programına göre hazırlanan öğrenci ders kitaplarına bakıldığında aşağıdaki unsurlar görülmektedir;

Öğrenci Çalışma Kitabı’ndan (s. 34);

NERELERDE YAŞIYORUZ?

► Yerleşim yeri girişlerinde nüfus sayısının yer aldığı tabelalar görmüşsünüzdür. Sizce bu tabelalar niçin buralara konmuş olabilir? Bu tabelalara bakarak o yerleşim yeri hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

Ülkemizin her yerinde nüfusun dağılımı eşit değildir. Bu, her yerde kilometre kareye düşen insan sayısının yani nüfus yoğunluğunun farklı olduğunu gösterir. Bir yerleşim yerinde nüfus yoğunluğunu etkileyen birçok sebep vardır. Kitabınızda yer alan başlıkların da nüfusunu belirleyen etmenler tabiidir. Verdiğiniz işe nüfusları, sadece işe mekânlarını değil içeriğini tamamlamı kapsar.

ÜRGÜP
Nüfus : 36004
Yüzölçümü : 507 km²

Şemsettin Sâmî, 1888-1900 yıllarında yaşadığı Kamusî’-alem adlı tarih ve coğrafya ile ilgili eserinde Ürgüp’te 70 cami, 5 kilise ve 11 kütüphane olduğunu belirtir. Ürgüp hem tarih, hem de doğal değerleri olan bir vadiye yer almaktadır.

Ürgüp’te bağcılık ve turizm hakkın en önemli geçim kaynaklarıdır.

Ürgüp’ün nüfusunda mevsimden mevsime bir değişim yaşanır mı? Neden?

BODRUM
Nüfus : 97826
Yüzölçümü : 656 km²

İçerde ilkaçlardan beri bağcılık, zeytinlik, naranciya üretimi ve süngerçilik ekonomik hayatta önemli bir yere sahip olmasına rağmen emlak sektörüne yönelik bir sanayi kuruluşu yer almamaktadır.

Tarihçi Herodot’a göre M.O. 2000’li yıllardan beri bir yerleşim mekânıdır.

İşe merkezinde 20 banka şubesi ve 4 adet yerli döviz alm satım bürosunun olması nelerin göstergesidir?

İçerde sanayi sektörünün olmaması ve hizmet sektörünün ise çok gelişmiş olması nasıl açıklanabilir?

Bir yerin, yerleşim yeri olarak seçilmesinin nedenlerini öğreniy öğrendük. Hattıyacağınız gibi bir yerin tercih edilme nedenleri arasında iklim, barınma etmenleri bulunması, su kaynakları, ulaşım olanakları sayılabilir. Başka hangi özellikler bir yerin, yerleşim yeri olarak tercih edilir?

Yerleşimi etkileyen etmenlerin hepsi aynı yerde bulunmayabilir. Bir yerde bir, başka bir yerde birden fazla etmen bulunabilir. Örneğin, İstanbul’un tercih edilmesinde iş olanakları, eğitim, ulaşım/tercihi gibi pek çok etmen sayılabilir. Sizce yaşadığınız yerin yerleşim yeri olarak seçilme nedenleri nelerdir?

Aşağıdaki haritada ülkemizin bazı illerine ait nüfus yoğunluğu simge kullanarak gösterilmiştir. Her simge 10 saygı ifade etmektedir.

Nüfus yoğunluğu
40-60
60-80
80-100

www.tuik.gov.tr

Yaşadığınız yerin nüfusunun yoğunluğu hakkında neler söyleyebilirsiniz? Bir yerleşim yerinin nüfusunun yoğun olması o yerin nasıl etkiler?

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Yukarıda “yerleşim yeri” kavramının *Ders Kitabı*’ndaki verilış biçimi örneklenmiştir. *Ders Kitabı*’ndaki verilış şekline baktığımız zaman kavramın; “Yerleşim yeri girişlerinde nüfus sayısının yer aldığı tabelalar görmüşsünüzdür. Sizce bu tabelalar niçin buralara konmuş olabilir? Bu tabelalara bakarak o yerleşim yeri hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?” gibi sorularla desteklendiği, öğrencilerin her zaman karşılaşılabileceği durumlardan örneklere yönlendirilerek yakın çevreden faydalanma ve somutlaştırmaya gidildiği görülmektedir. Ayrıca

“yerleşim yeri”nin nüfus ve yüzölçümü gibi unsurlarının da verildiği, tüm bunların da resim gibi görsel unsurlarla desteklendiği görülmektedir.

2004 programına göre hazırlanan öğrenci çalışma kitaplarına bakıldığı zaman “yerleşim yeri” kavramıyla ilgili olarak aşağıdaki unsurlar göze çarpmaktadır;

Öğrenci Çalışma Kitabı’ndan (s. 47, s. 48);

İLLER	1950	1990	2000
1. İstanbul	1.166.477	7.309.190	10.018.735
2. Ankara	819.693	3.236.626	4.007.860
3. İzmir	768.411	2.694.770	3.370.866
4. Adana	508.518	1.934.907	1.849.478
5. Bursa	545.919	1.603.137	2.125.140
6. İçel	317.929	1.266.995	1.651.400

TÜİK 1950-1990-2003

Ders Kitapları 54. sayfa: Türkiye'nin nüfus dağılımı hakkında yararlanarak aşağıdaki tablolara uygun şekilde doldurunuz. (Yapıştırmaz 6 da yapınız.)

Yüksek nüfuslu yerler	Hesodları
İSTANBUL	Kırsal ve şehir sınırları genişletilmiştir. Birçok köy kurulmuştur. Sanayi, ticaret ve turizm merkezidir.
Düşük nüfuslu yerler	Hesodları
HAKKARİ	Yer yerleşim dağılımı. Ulaşım zorluk, tarım alanları azdır. Sanayi, ticaret vb. gelişmemiştir.

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Yukarıda da görüldüğü gibi “yerleşim yeri” kavramının verilisinde öğrenme stilleri kullanılmış, resimlerin yanında grafik ve benzeri unsurlardan da yararlanılmıştır.

Öğretmen kılavuz kitaplarında “yerleşim yeri” kavramının verilisine bakıldığında şunlar görülmektedir;

1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ
BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Aşağıdaki;

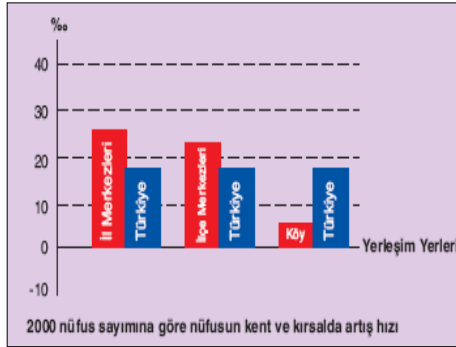
“— Bir yerin yerleşim yeri olarak seçilmesinde neler etkilidir? sorusunu öğrencilere yönelterek aşağıdaki sonuçlara ulaşmalarını sağlayabilirsiniz.

__Öğrencilere “Yaşadığınız yerin yerleşim yeri olarak seçilme sebepleri nelerdir?” sorusunu yönelterek öğrencilerin konuşmaları sağlanabilir.

__ Öğrencilere yerleşim yerleri arasında göç eden nüfus ve oranı tablosunu inceleterek aşağıdaki soruları sorabilirsiniz”. (Polat ve diğerleri 2007, s.118).

gibi sorularla kavramın öğrenciler tarafından kalıcı ve bir bağlama oturacak şekilde anlaşılmasına yardımcı olunmaktadır. Özellikle son iki öneri ile öğrencilerin kavramların dayandığı olguları anlamalarına yardımcı olmakta, ayrıca söz konusu kavramlarla ilgili genellemelere gidilmesi sağlanmaktadır.

Öğretmen Kılavuz Kitabı 'ndan (s.135, 137);

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Ayrıca yukarıda da görüldüğü gibi Öğretmen Kılavuz Kitabı 'nda resim ve grafikler kullanılarak görsel unsurlardan yararlanılmıştır.

Örnek 4:

Göç (Kitap I)

Çatalca-Kocaeli Bölümü, Marmara Bölgesi'nin en yoğun nüfuslu yeridir. Nüfus daha çok İstanbul'un batısından başlayarak Sakarya'ya

kadar uzanan kıyı şeridinde toplanmıştır. Burada büyüklü küçüklü çok sayıda yerleşme yeri ve sanayi kuruluşu, aralıksız olarak sıralanmıştır. Sanayi kuruluşlarının yoğun olması, iç iç geçmelerle nüfusun devamlı artmasına neden olmuştur.

Sanayi, ulaşım, ticaret ve turizm Ege Bölgesi'nin önemli geçim kaynağıdır. Bu özellikler nedeniyle Ege Bölümü, Türkiye'de en fazla iç göç alan yerlerden biri haline gelmiştir.

Çukurova hem sanayi hem de zengin bir tarım alanı olduğundan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden mevsimlik göç alır. Bölümdeki sanayileşme kentleşmeyi hızlandırmaktadır. (Şenünver, G. ve diğerleri, 2001, s. 23, 26, 33).

Yukarıda da görüldüğü gibi, 1998 programına göre hazırlanan Ders Kitabı'nda "göç" kavramı üzerinde durulmuş, göçün meydana geliş sebepleri ve göçün sonuçları sebep-sonuç bağlantısı içerisinde verilmiştir.

Göç (Kitap III)

Ders Kitabı'ndan (s. 41);

MERHABA, DOYDUĞUM TOPRAK
Nasıl ki insanlar neden yaşamaları boyunca okuduğuları yerde yaşamazlar?

Bulgariyadan dön bir göçmen kalesi geldi
Türkiye'de ilk kez bulgariyadan dönen göçmenlerin yaşadıkları yerler.

Sahibiye İzzet (Hüseyin)
Bulgariyadan 1998 yılında göç ettim. Ama dedelerim Fatih zamanında İzmir'li. Bulgariyaya göçmek zorundaydık. Babam Şişli'de okuyabilmeliydi. Ayrıca hayvan beslerdik, çiftçilik yapardık. Bulgariyada ise zorluklar vardı. Fakat, ben de beklediğim gibi. Kağıtlarımla Türkiye'ye göç ettim. Çok iyi bir yaşam bizi bekliyordu. Çok iyi yaşamı buldum. Burada çok iyi yaşam var. Ben genç bir kadın, burada bir hayatım var. Bir gün bulgariyada bulduğum hayvanları burada satmaya başladım. Türkiye'ye göç ettim. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var.

Yukarıdaki fotoğraflar 1951 yılına aittir.
Bulgariyadan dön gelmiş göçmenlerin yaşadıkları yerler.

Esnaf satmak bilerek önce almış. Birçok hayvanlarımı bulduğumu biliyorum. 21 Mart 1951'de göç ettim. Bu benim için çok önemli bir olaydır. Türkiye'ye göç ettim. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var.

1992 yılından itibaren Türkiye'nin en büyük göçmen ülkelerinde yaşamaları için göç ettiler. 1992'den önce yaşamaları için göç ettiler. Ancak bu göçmenler Türkiye'ye göç ettiler.
Mahmut Önal (TB) hakkında, ülkemizdeki yaşamaları için göç ettiler.

Askerden önce babam beni her zaman bulduğumdu. Ama askerden önce bulduğumdu. Babam beni her zaman bulduğumdu. Ama askerden önce bulduğumdu. Babam beni her zaman bulduğumdu. Ama askerden önce bulduğumdu.

Fabrika'da çalışırken ağır motor parçalarını taşıdım. Üstelik, Almanya'ya göç ettim. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var.

Almanya'ya göç ettim. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var.

Bunlar Türkiye'den göç etmiş göçmenlerdir. Bunlar Türkiye'den göç etmiş göçmenlerdir. Bunlar Türkiye'den göç etmiş göçmenlerdir. Bunlar Türkiye'den göç etmiş göçmenlerdir.

1951'de İstanbul'dan İzmir'e göç ettim. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var.

1998'de İstanbul'dan İzmir'e göç ettim. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var. Burada çok iyi yaşam var.

**1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ
BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

Yukarıda 2004 programına göre hazırlanmış öğrenci ders kitaplarında “göç” kavramının veriliş biçimleri örneklenmiştir. Verilen “göç” kavramı bilgi düzeyinin yanında çeşitli öğrenme ve öğretme stilleri de kullanılarak verilmeye çalışılmıştır.

“Bir gün kasabamızda Belediye Başkanlığı seçimleri yapıldı. Türklere karşı baskılar yapılmaya başladı. Kasabada bir şey kaybolursa Türklere çalmıştır diye bahane edip Türkleri döverlerdi. Türkçe konuşmamızı, ibadetlerimizi, geleneklerimizi, yasakladılar. Tarlalarımızın sınırlarını kaldırdılar, hayvanlarımıza el koydular. Artık bunların sahibi devlet dediler, size çalıştığının karşılığında maaş verilecek dediler. Bulgar komşularımız da korkudan bizimle merhabayı kestiler. Babam ve dedem artık bu şartlarda burada yaşayamayız dediler. Türkiye'ye göç etmeye karar verdik. Kasabadaki Türklerin çoğu da göç etmeye karar verdi”. (Polat ve diğerleri, 2007, s. 38).

Yukarıda öğrenci *Ders Kitabı* 'nda (s. 41) Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın yaşadıkları ve sonunda “göç” etmelerine sebep olan unsurları yaşayan tanıklarından öğreniyoruz. Bu şekilde *Ders Kitabı* 'nda “göç” unsuruna sebep olan etkenler somut olarak ortaya konmuş, öğrencinin yaşananları kendi yorumlaması istenmiştir.

Almanya'daki Türkler 1960'lı yılların ortasından itibaren kendi işlerini kurmaya başlamışlardır. Türklerin kendine özgü tüketim alışkanlıklarının, Alman üreticiler tarafından karşılanamaması, başlangıçta bu alanlarda iş kurmalarına yol açmıştır. Sonraki yıllarda

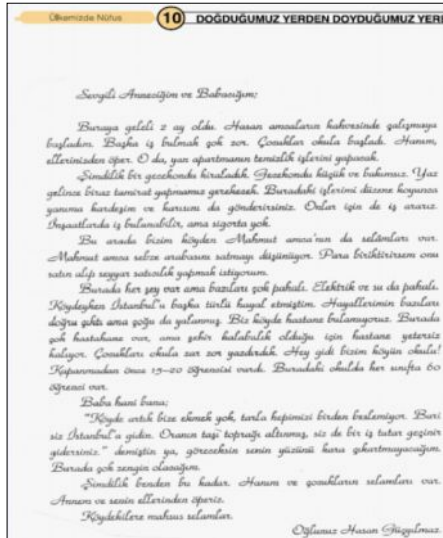

ekonomik faaliyet alanı genişlemiştir. Türklerin girişimciliği yabancı bir ülkede yaşama, uyuma katkı sağlamıştır. Yeni iş yerleri ve mesleki eğitim yerleri açan Türkler vergi ödemekte, mevcut mal ve hizmetlerin çeşitliliğine katkıda bulunmakta, pazarı zenginleştirmektedir. Ayrıca yerel ve bölgesel piyasada rekabeti güçlendirmektedir. Türkler hem Almanlara hem de diğer göçmenlere iş olanağı sağlamaktadır. Türk işletmeleri 1985 yılında 77.000, 1999 yılında ise 293.000 kişiye iş olanağı sağlamıştır. Bu sayı günden güne artmaktadır (Kaynak: ATO).

II. Dünya Savaşının bitmesiyle birlikte ülkemizden Almanya'ya yapılan göçlerin ülkemiz ve Almanya açısından olumlu ve olumsuz sonuçları neler olmuştur? (Polat ve diğerleri, 2007, s. 41).

Yine aynı şekilde son dönemlerde yurt dışına gerçekleşen “göç” olgusu tarihi süreç içerisinde sebepleriyle birlikte verilerek istatistik verileriyle de desteklenmiştir. Ayrıca “göç” kavramının öğrenciler tarafından algılanmasını kolaylaştırmak amacıyla soru yöntemi de kullanılmıştır. Buna ek olarak *Öğrenci Çalışma Kitabı*'nda da “göç” olgusuna yer verilmiştir.

Öğrenci Çalışma Kitabı'ndan (s. 54, 55);

Sayfa 54'deki mektubu okuduktan sonra aşağıdaki sorulara cevaplayınız.

- Mektubu yazan kişinin göç etme sebeplerini yazınız.
.....
- Neden İstanbul tercih edilmiş olabilir?
.....
- Göç etmeden önce beklediklerinin hangilerine, göç ettikten sonra kavuşmuş görünüyor?
.....
- Sizce bu kişi bu mektubu yazdıktan sonra neler değişmiş olabilir? Şartları göz önünde bulundurarak ikinci mektubunda nelerden söz edebileceğini tahmin ediyorsunuz? Yazar mısınız?
.....
- Alleniz ya da yakınlarınız hiç göç ettiler mi? Sebepleri neydi?
.....

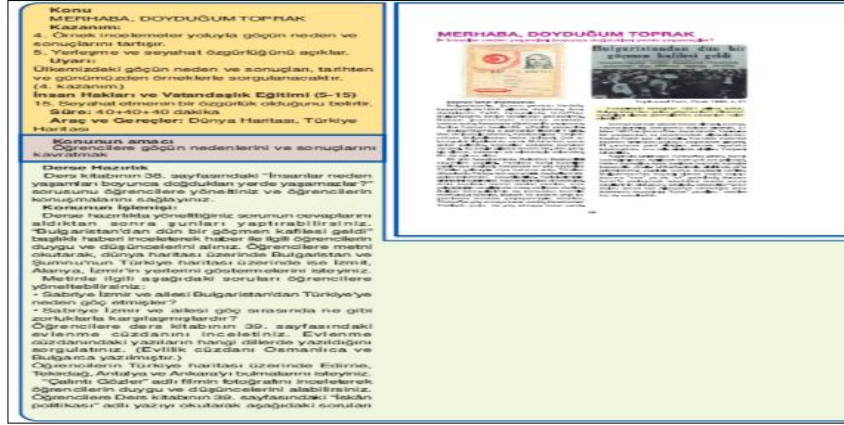
Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

**1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ
BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yukarıda görüldüğü gibi *Öğrenci Çalışma Kitabı*'nda "göç" olgusu ele alınırken farklı öğrenme ve öğretme yöntemleri kullanılmış, verilen kaynakla ilgili olarak sorulan sorularla öğrenciye bilgiyi inşa etme zemini hazırlanmıştır. Bu yapılandırmacı yaklaşım, yeni kitap setinde yukarıda belirtilen kavramlar işlenirken de kullanılmıştır.

Ayrıca *Öğretmen Kılavuz Kitabı*, "göç" olgusunun işlenmesinde öğretmene yardımcı kaynak kitap olarak verilmiş olup dersin işlenmesinde farklı stratejilerin kullanılması teşvik edilmektedir.

Öğretmen Kılavuz Kitabı'ndan (s. 123);

Kaynak: Polat ve diğerleri (2007).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

1998 ve 2004 sosyal bilgiler öğretimi programlarına göre hazırlanan ders kitaplarında kavramların verilmiş biçimleri incelenmiştir.

1998 programına uygun olarak davranışçı eğitimin hedefleri doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarına bakıldığında kavramların verilmişinde fiziki unsurlarda yeterli uyumun tam olarak sağlanmadığı söylenebilir. Üzerinde durulan kavramla bu kavramın amaçları doğrultusunda verilmiş resim, figür, grafik ve diğer unsurların yeterli düzeyde olmadığı, olanların da kavramlarla ilişkilendirilmediği görülmüştür.

1998 programına göre hazırlanmış ders kitaplarını temel alarak sosyal bilgiler eğitimi verilen öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada, “yerleşim yeri” ve “göç” kavramlarının alfa, aritmetik ortalama ve normal dağılım değerleri açısından bu kavramların kazılmışlık düzeyinin düşük olduğu görülmüştür (Yılmaz ve Şeker, 2006). Alkış (2007) tarafından, 1998 öğretim programına göre hazırlanmış olan ders kitapları ile öğrenim görmüş ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin *nem* kavramını nasıl anlamlandırdıklarının belirlenmesine yönelik olarak yapılmış olan çalışma da benzer sonuçları ortaya koymuş ve öğrencilerin ilgili konuya ilişkin sahip oldukları kavram yanlışlarını belirlemiştir. Söz konusu çalışmada kavramların öğretiminde günlük hayattan örnekler verilmesinin ve görsellerle somutlaştırmanın önemine değinilmiştir. Kavram yanlışlarının tek nedeninin ders kitapları olmadığı açıktır. Ancak öğretmen ve öğrenciler tarafından kullanılan temel materyalin ders kitapları olduğu göz önüne alınırsa kavram yanlışlarında ön planda olan etkenlerden biri olduğu da görülecektir. Tay (2005) da sosyal bilgiler dersi kapsamındaki soyut kavramların öğrencilerin bu dersi öğrenilmesi güç bir ders olarak nitelendirmelerine neden olduğunu belirtmekte ve 1998 öğretim programı doğrultusunda hazırlanmış ders kitaplarının bu nitelendirmedeki rolüne değinmektedir. Doğar ve Başibüyük (2005) de, yaptıkları çalışmada gerek ilköğretim gerekse ortaöğretim öğrencilerinin hava ve iklim olayları ile ilgili kavramları anlama düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlar ve bu süreçte ders kitaplarının rolünü bir kez daha ortaya koymuşlardır. Bütün bu veriler ışığında, 1998 programının hedefleri doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarının kavram öğretimi bakımından gerek nitelik, gerekse nicelik açısından yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

2004 sosyal bilgiler dersi programı çerçevesinde hazırlanan öğrenci ders kitabı, çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitapları nitelik açısından incelendiğinde bu ders materyallerinde üzerinde durulan kavramlarla bu kavramların ilişkili olduğu resim, figür, grafik ve diğer unsurların uyumlu olarak verildiği söylenebilir. Ayrıca 1998 sosyal bilgiler öğretim programına göre sadece ders kitabı bulunurken, 2004 programına göre ders kitabının yanında öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabı da yer almaktadır. Bununla birlikte ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında programın doğasına uygun olarak öğrenciyi düşünmeye, analiz etmeye, görüp duyduklarını yorumlamaya sevk eden

*1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ
BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI*

ve çevresinde karşılaştığı olayların ve unsurların gelişimi hakkında analitik düşüncelerini sağlayan birçok unsur bulunmaktadır. Bu materyallerin içeriğinde öğrencinin ilgisini çekecek yaşanmış gerçek hayattan hikâyeler, günlük yazılar, entelektüel gelişmeler, gazete, dergi vb. iletişim araçlarından örnekler verilerek bir yandan dersin çekiciliği artırılmaya çalışılırken, diğer yandan programın dayandığı kuramsal temele uygun olarak bilginin inşa edilmesine zemin hazırlanmıştır.

Ancak Gülcan (2007) tarafından da belirtilmiş olduğu gibi, yeni öğretim programı doğrultusunda hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarında da resimlerle ilgili metinler arasında bağlantı kurmada başarısız olunması durumu mümkündür. Aynı şekilde resimlerin sınıf düzeyinin altında oluşu, baskı kalitesinin düşüklüğünün resmin anlaşılabilirliğini azaltması ve 4. sınıftan sonra dahi gerçek öğelerin fotoğrafları yerine çizimlerden yararlanılması gibi sorunlarla karşılaşılabilir. Bununla birlikte, 1998 ve 2004 sosyal bilgiler öğretim programlarına paralel olarak hazırlanmış olan ders kitapları karşılaştırıldığında 2004 yılındaki yapılandırmacı öğretim programına dayalı olarak sunulmuş olan ders kitaplarının daha nitelikli ve öğrenci seviyesine daha uygun olduğu da görülmektedir. Oruç (2007)'un yapmış olduğu çalışmada da, yeni ders kitaplarında kullanılmış olan görsel malzemelerin dersin işlenişini daha etkili hale getirdiğine ve daha önceki ders kitapları ile karşılaştırıldığında bunun olumlu yönde bir değişim olduğuna değinilmektedir. Aynı şekilde Kalın (2007) de yeni ders kitaplarındaki bu olumlu değişimi dile getirmektedir.

Sonuç olarak yeni program ile yapılandırmacı anlayışın doğasına uygun olarak ders kitabı yazarı, neden-sonuç ilişkilerini sunan, anlamları oluşturan, tanımları yapan, değer yargılarını belirleyen otorite rolünden kurtulmuştur. Bu bağlamda yazar, öğrencinin üzerinde yorumlama ve anlamlandırmasını yapacağı, bilgisini oluşturacağı; kaynak, kanıt ve bunların merkezindeki etkinlikleri gibi uyaranları hazırlayan, öğrencilerin kendi duruş noktalarını belirlemelerine yardımcı olan çoklu bakış açılarını sunan öğretim ortamının organizatörü durumuna gelmiştir (Kabapınar, 2009). Bütün bunlar Türkiye'de sosyal bilgiler öğretiminin niteliğini/etkililiğini artırma bakımından olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir.

KAYNAKLAR

- Alkış, S. (2007). “İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Nem Kavramını Algılamaları Üzerine Bir Araştırma”. *İlköğretim Online*, 6 (3): 333–343, <http://ilkogretim-online.org.tr/vol6say3/v6s3m25> ‘den 10.07.2008 tarihinde edinilmiştir.
- Demirel, Ö. (2000). *Planlamadan Uygulamaya Öğrenme Sanatı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dilek, D. (2001). *Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2005)., “Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi”. *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Editörler: Cemil Öztürk-Dursun Dilek). Ankara: PegemA Yayınevi.
- Doğar, Ç. ve Başbüyük, A. (2005). “İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Hava ve İklim Olaylarını Anlama Düzeyleri”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2): 347–358.
- Erden, M. (1997). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Fidan, N. (1985). “Kavramların Öğretimi”. *Çağdaş Eğitim*, 101: 3-9.
- Gülcan, M. G. (2007). “İlköğretim Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı İnceleme (Görsel ve Eğitsel Tasarım)”. *III. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi* (s.305–311). Adana: Milli Eğitim Basımevi.
- Harwood, D. & Jackson, P. (1993). “Why did they build this hill so steep? Problems of assessing primary children’s understanding of physical landscape features in the context of the UK national curriculum”, *Geographic and Environmental Education*, 2 (2): 64–79.
- Kabapınar, Y. (2009), “Yeni Öğrenme Anlayışının Işığında Sosyal Bilgiler Ders Kitapları”, *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* (Editör: Cemil Öztürk), Ankara, PegemA Yayınevi, 367-399.
- Kalın, Ö. U. (2007). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (2004) ve 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının İncelenmesi*. Yayımlanmamış

1998 VE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINA GÖRE HAZIRLANAN DERS KİTAPLARINDAKİ
BAZI KAVRAMLARIN VERİLİŞ BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü.

- Kara, K. ve diğerleri (2001), *Sosyal Bilgiler 7*, İstanbul: Serhat Yayınları.
- Madge, J. (1965). *The Tools of Science An Analytical Description of Social Science Techniques*. Anchor Books Doubleday and Comp.
- Platten, L. (1995). "Talking Geography: An investigation into young children's understanding of geographical terms Part-1", *International Journal of Early Years Education*, 3 (1) 74-91.
- Polat, M. M., Kaya, N., Koyuncu, M., Özcan, A. (2007). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Oruç, Ş. (2007). "Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Hazırlanan Programların Ders Kitaplarına Yansımaları: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Örneği". *III. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi (s.710-715)*. Adana: Milli Eğitim Basımevi.
- Özyürek, M. (1984). "Kavram Öğrenme ve Öğretme", *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16 (2): 347-366.
- Şenünver, G. ve diğerleri (2001), *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*, İstanbul: M.E. B Yayınları.
- Tay, B. (2005). "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Öğrenme Stratejileri". *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1) 209-225.
- Yazıcı, H. ve Samancı, O. (2003). "İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Ders Konuları ile ilgili Bazı Kavramları Anlama Düzeyleri". *Milli Eğitim Dergisi*. 158. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/158/yazici.htm>'den 10.07.2008 tarihinde edinilmiştir.
- Yel, S. (2009), "Kavram Geliştirme ve Öğretimi", *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* (Editör: Cemil Öztürk), Ankara, PegemA Yayınevi, 111-143.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Yılmaz, A., Şeker, M. (2006). “İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Kavramlarının Kazanılmışlık Düzeyi (Üsküdar Örneği)”.*II. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi (26/28 Mayıs 2005-Van)-Bildiriler*, Milli Eğitim Basımevi. 112–133.
- Yılmaz, A., Kurada, K.(2008), “Tarih Derslerinde Kavram Haritası Kullanımının Öğrenmeye Etkisi”, *21.Yüzyılda Kimlik vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*, (Editörler: Mustafa Safran-Dursun Dilek), İstanbul, 365-379, Yeniinsan Yayınevi.